

А. С. КАРНАУШЕНКО

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID: 0000-0003-1813-2792

Н. В. ГРЕБЕНЮК

Університет Короля Данила

ORCID: 0000-0002-7279-0625

В. С. ПЕТРЕНКО

Херсонський державний університет

ORCID: 0000-0001-8336-7665

АГРОПРОМИСЛОВА ІНТЕГРАЦІЯ – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Сільське господарство належить до провідних галузей АПК, ефективність розвитку якої визначає економічну та продовольчу безпеку України. Вихід сільськогосподарської галузі з кризи, яка охопила її ще в кінці минулого століття, вбачається в необхідності формування сприятливого інвестиційного клімату. Політична нестабільність держави та правова незахищеність вкладів інвестора не сприяють активізації інвестиційного ринку. Важливою умовою підвищення ефективності інвестиційної діяльності у сільському господарстві є його кооперація та інтеграція з переробною та харчовою галузями, потужними, як вітчизняними так і іноземними, виробничо-переробними об'єднаннями, які здатні залучати великі інвестиційні кошти, спрямовуючи їх на виконання інноваційно-інвестиційних проектів і програм.

Аграрно-промислова інтеграція є однією з основних форм інтенсифікації сільського господарства та переробної і харчової промисловості, методом покращення їх інвестиційної привабливості, поглиблення виробничих зв'язків та економіко-фінансових відносин між окремими учасниками об'єднання. Ефективне функціонування регіональних і міжрегіональних кластерів призведе до раціонального розподілу праці в межах окремих регіонів, створенню додаткових робочих місць, прискоренню темпів розвитку наукоємких технологій в сільському господарстві, раціональному використанню природних ресурсів.

Для прискорення процесу кластеризації необхідно внести відповідні корективи в державну і регіональну економічну політику, розробити спеціальні загальнодержавні і регіональні програми, більш активно проводити наукові дослідження в різних регіонах України з метою скорочення термінів вирішення цієї проблеми.

Аграрно-промислова інтеграція – це інноваційний напрям розвитку аграрних та переробних підприємств. Вона повинна охоплювати не тільки великі суб'єкти господарської діяльності, а й особисті селянські господарства, що дозволить більш ефективно використовувати природний та людський потенціал, спільну інфраструктуру, нові технології, сприятиме покращенню інвестиційного клімату в АПК.

Ключові слова: інтеграція, агропромисловий комплекс, інвестиції, державна підтримка.

A. S. KARNAUSHENKO

Kherson State Agrarian and Economic University

ORCID: 0000-0003-1813-2792

N. V. GREBENIUK

King Danylo University

ORCID: 0000-0002-7279-0625

V. S. PETRENKO

Kherson State University

ORCID: 0000-0001-8336-7665

AGRICULTURAL INTEGRATION IS AN IMPORTANT FACTOR OF THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AGRICULTURE

Agriculture is one of the leading sectors of the agro-industrial complex, the efficiency of which determines the economic and food security of Ukraine. The exit of the agricultural industry from the crisis that engulfed it at the end of the last century is seen in the need to create a favorable investment climate. The political instability of the state and the legal insecurity of investor deposits do not contribute to the activation of the investment market. An important condition for increasing the efficiency of investment activities in agriculture is its cooperation and integration with the processing and food industries, powerful domestic and foreign production and processing associations that are able to attract large investment funds, directing them to the implementation of innovative investment projects and programs.

Agrarian-industrial integration is one of the main forms of intensification of agriculture and the processing and food industry, a method of improving their investment attractiveness, deepening production ties and economic and financial relations between individual members of the association. Effective functioning of regional and interregional clusters will lead to a rational distribution of labor within individual regions, creation of additional jobs, acceleration of the pace of development of knowledge-intensive technologies in agriculture, rational use of natural resources.

To speed up the clustering process, it is necessary to make appropriate adjustments to the state and regional economic policy, develop special national and regional programs, more actively conduct scientific research in different regions of Ukraine with the aim of shortening the time frame for solving this problem.

Agricultural and industrial integration is an innovative direction of development of agricultural and processing enterprises. It should cover not only large entities of economic activity, but also individual peasant farms, which will allow more effective use of natural and human potential, common infrastructure, new technologies, will contribute to the improvement of the investment climate in the agricultural sector.

Key words: integration, agro-industrial complex, investments, state support.

Постановка проблеми

Економічна та соціальна кризи мають негативний вплив на розвиток аграрних підприємств. Перебудова АПК повинна мати масштабний інноваційний характер. В цей складний час назріла потреба у здійсненні комплексної реформи аграрного сектору економіки країни. Аграрно-промислова інтеграція – це інноваційний напрям розвитку аграрних та переробних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вітчизняні вчені-економісти вважають, що особливу увагу необхідно звернути на розвиток сільських територій, активізувати діяльність обслуговуючих кооперативів та кооперативів при сільських громадах. Результати дослідження щодо проблем й перспектив розвитку інтеграційних процесів, відродження кооперативного руху в Україні, створення нових інтегрованих формувань висвітлені у працях провідних вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів: Г.В. Спаський, І.В. Фурман, Я.В. Гонтарук, М.П. Бутко, В.С. Родіна, М.І. Пугачов, П.І. Гайдучього, А.О. Гуторова. М. Трейсі. Доведено, що для підвищення ефективності виробництва необхідно розвинути різноманітні форми кооперації між суб'єктами господарської діяльності, що сприяє більш раціональному використанню виробничого, людського та природного потенціалу.

Формулювання мети дослідження

Метою статті є дослідження агропромислової інтеграції як основного чинника інвестиційної привабливості сільського господарства.

Викладення основного матеріалу дослідження

Сільське господарство належить до провідних галузей АПК, ефективність розвитку якої визначає економічну та продовольчу безпеку України. Вихід сільськогосподарської галузі з кризи, яка охопила її ще в кінці минулого століття, вбачається в необхідності формування сприятливого інвестиційного клімату, на який впливають політичні, соціальні, організаційно-економічні, географічні, природно-кліматичні, інноваційні та інші чинники. Активізація інвестиційної діяльності може здійснюватися за умов сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, освоєння сучасних технологій, впровадження нових методів управління інвестиційними ресурсами в розвиток окремих сільськогосподарських формувань так і в сільськогосподарську галузь регіону. Політична нестабільність держави та правова незахищеність вкладів інвестора не сприяють активізації інвестиційного ринку.

Важливою умовою підвищення ефективності інвестиційної діяльності у сільському господарстві є його кооперація та інтеграція з переробною та харчовою галузями, потужними, як вітчизняними так і іноземними, виробничо-переробними об'єднаннями, які здатні залучати великі інвестиційні кошти, спрямовуючи їх на виконання інноваційно-інвестиційних проєктів і програм.

В останні роки кооперативний рух, за участю особистих і фермерських господарств та сільськогосподарських підприємств, набуває великого значення для суб'єктів господарювання від час обробітку ґрунтів або жнив, коли виникає необхідність не тільки своєчасно зібрати врожай, а й зберегти його та сформувати велику партію збіжжя з метою вигідної її реалізації. Оскільки більш рентабельними і конкурентоспроможними господарствами є ті, що збувають перероблену і готову до споживання продукцію, все більше аграрних товаровиробників прагнуть до інтеграції з переробними підприємствами. При цьому, враховується і той факт, що великі вітчизняні і зарубіжні інвестори, як правило, вкладають свої кошти не у виробництво сільськогосподарської продукції, а у переробну та харчову промисловість. В свою чергу, переробні та харчосмакові підприємства теж прагнуть до співпраці з аграрними структурами, так як зацікавлені у безперебійному забезпеченні сировиною власного виробництва. З цього ми робимо висновок, що така міжгалузева аграрно-промислова інтеграція у певних адміністративно-територіальних межах може формувати регіональні продуктові підкомплекси, забезпечуючи продовольчу безпеку країни, та створюючи сприятливий інвестиційний клімат в окремих економічних районах.

Аграрно-промислова інтеграція, як економічна категорія, відображає систему, перш за все, інтересів між державою та інтегрованим формуванням; між підприємцями учасниками об'єднання; між інтегрованим формуванням і

суспільством. Неспівпадіння інтересів обов'язково призведе до протиріч у відносинах між вищеуказаними суб'єктами та неефективного функціонування об'єднання, що негативно вплине на інвестиційну привабливість регіону [1].

В залежності від багатьох чинників за організаційною будовою інтегровані об'єднання поділяються на корпоративні (акціонерні і холдингові структури) та асоціативні (асоціації, спілки, консорціуми, аграрно-промислові групи, кластери). Всі вони мають вплив на економічний і соціальний розвиток окремих територій та створюють умови для збільшення обсягів залучення інвестицій у розвиток АПК. Не дивлячись на незадовільну законодавчу базу та обмежену фінансову підтримку суб'єктів об'єднання з боку держави, інтегровані угруповання в Україні є, і їх кількість з кожним роком зростає. Прикладом інтегрованих формувань у Київській області є ТОВ «Ропа-Агросервіс», ТОВ «Зеніт», СВАТ «Агрокомбінат «Калита», в Криму успішно діє «Агрокомбінат «Станіславський», в Харківській області функціонує СВАТ «Агрокомбінат» Слобожанський». Такі та інші інтегровані об'єднання є в усіх регіонах України, але їх розвиток потребує державної підтримки та наукових досліджень, що дали б відповідь на питання: які саме інтегровані угруповання найбільш ефективно діятимуть в тому чи іншому регіоні країни.

Наші дослідження свідчать, що на півдні України, де розвинуте сільське господарство і є потужна переробна інфраструктура, доцільно створювати кластерні угруповання. Цьому також сприяє наявність зрошуваної системи у регіоні, що є власністю держави і якою спільно користуються товаровиробники незалежно від форм власності господарств.

Політика створення кластерів знайшла поширення в 90-х роках ХХ століття в країнах Європи, має місце в Бразилії, Чилі та багатьох інших країнах світу. У США теорію кластерів вважають одним з ключових інструментів економічного розвитку окремих галузей. Щодо України то це явище тільки починає вивчатись.

Розуміння сутності кластеру знайшло своє відображення у постанові Президії НАН України «Про формування та функціонування інноваційних кластерів в Україні» де зазначено, що кластери є типом інноваційної структури, яка визначається як юридична особа будь якої організаційно-правової форми, і діє у відповідності до законодавства України, або група юридичних осіб, яка діє на основі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів її учасників, з визначеною галуззю діяльності та типом функціонування, організованими на створення та впровадження наукоємкої конкурентоспроможної продукції [2].

Отже кластерний тип аграрно-промислової інтеграції є якісно новим, так як базується на процесах самоорганізації та адаптації товаровиробників до нових умов і перш за все в зв'язку з вступом України до СОТ, посиленням інтеграційних зв'язків з Євросоюзом та посиленням як внутрішньої так і зовнішньої конкуренції.

Створення кластерів у тому чи іншому регіоні повинно передбачати розробку ряду заходів з боку держави та регіональних органів влади: прийняття відповідних законів та нормативних актів, проведення роз'яснювальної роботи серед громадськості і на підприємствах, створення інноваційної інфраструктури, підготовку та перепідготовку кадрового потенціалу [3].

Специфіка розвитку сільського господарства на сучасному рівні характеризується тим, що фермерські та одноосібні селянські господарства виробляють значно більше сільськогосподарської продукції і сировини, ніж сільськогосподарські підприємства. Отримавши від держави пайові земельні наділи у розмірах, які інколи сягають 50 і більше гектарів орної землі на кожну окрему сільську сім'ю, вони займаються товарним виробництвом і є основними виробниками овочевої, плодоягідної, м'ясної, молочної та іншої продукції в регіоні та основними постачальниками сировини на переробні підприємства. До того ж селяни є єдиними власниками сільськогосподарських угідь, за винятком держави. Тому ми вважаємо що селяни – одноосібники, за їх особистим бажанням, повинні бути рівноправними учасниками кластерних сільськогосподарських або ж сільськогосподарсько – переробних об'єднань (рис. 1).

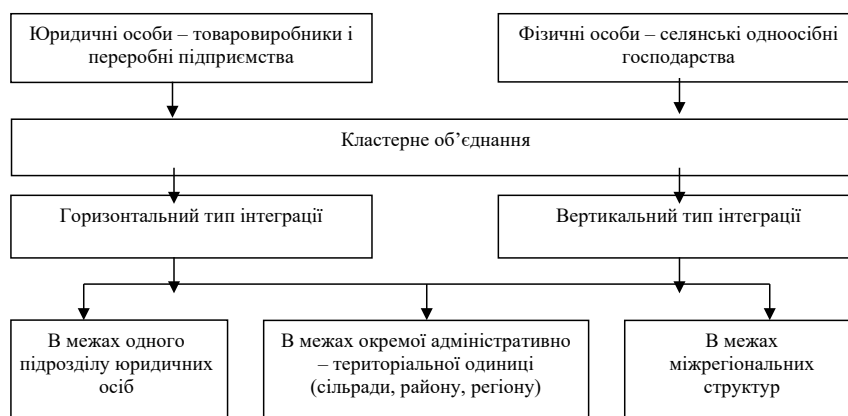


Рис. 1. Схема побудови кластерних об'єднань

В економічній літературі внутрігалузове об'єднання товаровиробників умовно називають горизонтальною інтеграцією або ж міжгосподарською кооперацією. Інтеграція суміжних галузей, сільського господарства і промисловості, дістала назву вертикальної інтеграції, яку ще називають агропромисловою [9], [10].

Як в першому, так і в другому випадку інтегровані підприємства, поєднанні між собою договірними зобов'язаннями без втрати статусу юридичної особи кожним з них, будуть мати назву кластерних угруповань, об'єднаних добровільно задля досягнення, перш за все, економічних вигід.

В умовах зростаючої конкуренції між регіонами за залучення інвестицій, головний напрямок інвестиційної політики регіону повинен бути спрямований на привернення уваги до себе з боку як вітчизняних так і іноземних інвесторів. Саме формування сильного іміджу регіону слід розглядати у якості однієї з умов досягнення ним стійких ринкових позицій. З цією метою регіональні органи влади усе частіше звертаються до маркетингу як до технології демонстрації інвестиційної привабливості сільського господарства в регіоні та забезпечення конкурентних переваг на тих чи інших адміністративних територіях.

Інвестиційний клімат в сільському господарстві формується під впливом інвестиційної привабливості всього регіону (рис. 2) і залежить від таких чинників, як економічний розвиток регіону, економічна ефективність використання інвестиційних ресурсів в регіоні та сільському господарстві, наявність галузевих виробничих потужностей та їх використання, вплив органів місцевої влади на розвиток підприємства та їх об'єднань.

Надзвичайно великий вплив на формування інвестиційного клімату окремих територій регіону має естетичний стан населених пунктів, культура землеробства, екологічний стан території, розвиненість ринкової інфраструктури, ділова активність місцевого населення, наявність трудових ресурсів, функціонування кооперативних та інтегрованих виробничих структур.



Рис. 2. Середовище формування інвестиційного клімату в сільському господарстві регіону

Важливим напрямом покращення інвестиційної привабливості сільських територій має бути прискорення інтеграційних процесів, впровадження інвестиційних екологічних ресурсозберігаючих технологій, створення умов для працюючого персоналу, залучення додаткових інвестиційних коштів в розвиток соціальної і комунальної інфраструктури.

Потенційними ініціаторами створення інтегрованого об'єднання може бути держава, зовнішні, щодо АПК інвестори, аграрні, переробні та інші формування, які входять в агропромисловий комплекс. При цьому, держава не може самостійно, без згоди інших ініціаторів інтеграційного процесу, здійснювати об'єднанчі заходи, так як кожний з учасників майбутнього угруповання повинен чітко уявляти його ціль та економічні вигоди в межах нової структури.

Держава зацікавлена у створенні таких об'єктів, так як відбувається [4]:

- забезпечення продовольством високої якості та послугами населення території;
- забезпечення робочими місцями, послаблення соціальної напруги в сільській місцевості;
- отримання податків від господарської діяльності інтегрованого формування;
- участь в регіональних програмах соціально-економічного розвитку.

При цьому державна підтримка сільських товаровиробників полягає у:

- збільшенні обсягів бюджетування з метою відтворення матеріально-технічної бази та побудові відповідної інфраструктури;
- створенні на законодавчому рівні умов покращення інвестиційної привабливості сільськогосподарської галузі;
- стимулюванні впровадження інноваційних технологій у виробництво;
- удосконаленні методів кредитування товаровиробників;
- стимулюванні товаровиробників в покращенні родючості земель сільськогосподарського призначення.

Крім цього, на думку авторів, держава повинна більш активно втручатись в розбудову сільськогосподарської галузі, брати участь в управлінні інтеграційними процесами та їх інвестуванні. Держава повинна бути представлена

в такому угрупованні як рівноправний суб'єкт господарської діяльності. Це пов'язано з тим що вона є одним з основних інвесторів в сільськогосподарську галузь і повинна дієво впливати через своїх представників в інтегрованих формуваннях на ефективність використання інвестицій, здійснювати контроль за цільовим використанням коштів та їх своєчасним поверненням, за користуванням державними об'єктами інфраструктури. Особливого значення має набути контроль з боку держави за використанням на півдні України зрошуваної та дренажної систем, дощувальної техніки, свердловин, що використовуються на місцевому зрошенні а також водних об'єктів, які належать державі і якими, майже безкоштовно, користуються аграрники. Здійснюючи контроль за використанням земельних і водних ресурсів, держава повинна здійснювати ліцензування господарської діяльності аграрних підприємств та орендних колективів. Це змусить їх бережно відноситись до використання цих ресурсів, застосовуючи науково обґрунтовані сівозміни та режим зрошення для окремих сільгоспкультур.

Великою перевагою аграрно-промислових кластерів над іншими інтегрованими об'єднаннями є те, що до співпраці з аграрними та переробними підприємствами залучаються особисті селянські господарства [5].

Сучасні умови розвитку сільського господарства вимагають формування ресурсного потенціалу та його ефективного використання з метою задоволення зростаючого попиту населення на продукти харчування. І в цьому процесі важливу роль відіграють особисті селянські господарства, які майже повністю задовольняють потреби населення країни у таких продуктах як м'ясо, молоко, яйця, овочі, фрукти тощо.

В зв'язку з отриманням в результаті роздержавлення і приватизації земельних та майнових паїв більшість селян стали виробляти значно більше сільськогосподарської продукції, ніж потрібно їм для власного споживання. Являючись складовою частиною соціально-економічної структури аграрного сектору економіки, особисті селянські господарства на рівних конкурують з великими сільськогосподарськими підприємствами, реалізуючи на ринках збуту більш дешеву та якісну продукцію. Разом з тим, не маючи, належної інформації про зміни кон'юктури на ринках, селяни виробляють, як правило, надлишок продукції, яка не користується попитом. Це призводить до втрат виробленої продукції, її знецінення та фінансових збитків товаровиробників. Ще одним чинником, що негативно впливає на економічний розвиток особистих селянських господарств є їх невеликий розмір та незначні прибутки. Тому вони не мають можливості закуповувати техніку, насіння, добрива та інші засоби виробництва за низькими оптовими цінами. Кооперуючись між собою могли б більш ефективно використовувати ресурсний потенціал, а співпраця з мережевими структурами на договірних засадах дала б змогу їм мати гарантійний ринок збуту та отримувати за нижчими, оптовими цінами засоби виробництва [6]. Розвиваючись, особисті селянські господарства могли б надавати нові робочі місця своїм безробітним односельцям, зменшуючи соціальну напругу у сільській місцевості.

Виробничий досвід та підприємницька діяльність показують, що переробні та харчосмакові підприємства без використання ресурсу особистих господарств населення не здатні не тільки до розширеного виробництва, а й до функціонування з мінімальною прибутковістю [7]. Тому м'ясо – та м'ясопереробні підприємства вбачають своє подальше економічне зростання тільки у співпраці з господарствами населення, які характеризуються стійкістю постачання сировини. Таким чином, великі сільськогосподарські, фермерські, особисті селянські господарства та переробні і харчосмакові підприємства не є антиподами. Їх виробнича діяльність доповнює одна одну, створюючи в країні потужний аграрно-переробний потенціал.

Аграрно-промислова інтеграція є однією з основних форм інтенсифікації сільського господарства та переробної і харчової промисловості, методом покращення їх інвестиційної привабливості, поглиблення виробничих зв'язків та економіко-фінансових відносин між окремими учасниками об'єднання. Ефективне функціонування регіональних і міжрегіональних кластерів призведе до раціонального розподілу праці в межах окремих регіонів, створенню додаткових робочих місць, прискоренню темпів розвитку наукоємких технологій в сільському господарстві, раціональному використанню природних ресурсів.

Досвід створення кластерних структур на Поділлі, Прикарпатті, Криму, Дніпропетровській, Миколаївській, Херсонській та інших областях України свідчить про складність цього процесу, який гальмується відсутністю відповідної законодавчої бази, слабкістю партнерських відносин між органами місцевої та державної влади, недостатньою фінансовою підтримкою з боку держави, відсутністю ініціатив регіональних органів влади та іншими негативними чинниками.

Для прискорення процесу кластеризації необхідно внести відповідні корективи в державну і регіональну економічну політику, розробити спеціальні загальнодержавні і регіональні програми, більш активно проводити наукові дослідження в різних регіонах України з метою скорочення термінів вирішення цієї проблеми.

Висновки

Аграрно-промислова інтеграція – це інноваційний напрям розвитку аграрних та переробних підприємств. Вона повинна охоплювати не тільки великі суб'єкти господарської діяльності, а й особисті селянські господарства, що дозволить більш ефективно використовувати природний та людський потенціал, спільну інфраструктуру, нові технології, сприятиме покращенню інвестиційного клімату в АПК.

З огляду на те, що в аграрному секторі регіонів особисті селянські господарства займають важливе місце у виробництві сільськогосподарської продукції, а держава є власником значної частини ринкової інфраструктури,

доцільно поряд з іншими інтегрованими об'єднаннями створювати кластери в межах АПК з участю кооперативів селянських господарств та держави, як власника ринкової та виробничої інфраструктури.

Список використаної літератури

1. Спаський Г.В., Швець А.А. Формування та розвиток інтеграції агропромислового виробництва в умовах євроінтеграції. *Економіка АПК*. 2019. С. 97–107.
2. Фурман І. В. Механізм управління організаційною взаємодією підприємств системи АПК. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 3. С. 40–47.
3. Гонтарук Я.В. Перспективи розвитку виробничого потенціалу підприємств агропромислового сектору на основі досвіду «Всеукраїнського наукового-навчального консорціуму». *Colloquium-journal*. 2020. № 20. С. 16–24.
4. Rusnak, A. V., Karnaushenko, A. S. and Petrenko, V. S. (2018), "Legislative support of innovation activity in Ukraine: problems and ways to overcome them", *Efektivna ekonomika*, 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6574> (accessed 05 Feb 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2018.10.2
5. Боровік Л.В., Танклевська Н.С. Вплив інвестиційної політики на формування екологічного інвестиційного потенціалу сільського господарства. *Інтелект XXI*. № 3. 2019. С. 121–125.
6. Петіна Л.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності аграрної сфери Херсонської області. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2010. № 1(52). С. 209–214.
7. Петренко В. С.; Карнаушенко А. С. Розвиток спільних аграрних підприємств України. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*, 2017, 22, Вип. 9: 42–46.

References

1. Spassky G.V., Shvets A.A. (2019). Formuvannya ta rozvytok intehratsiyi ahropromyslovoho vyrobnytstva v umovakh yevrointehratsiyi [Formation and development of the integration of agro-industrial production in the conditions of European integration]. *Ekonomika APK - Economy of agro-industrial complex*. P. 97–107.
2. Furman I. V. (2021). Mekhanizm upravlinnya orhanizatsiyoyu vzayemodiyeyu pidpryyemstv systemy APK [Mechanism of management of organizational interaction of enterprises of the agro-industrial complex system]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu - Khmelnytskyi National University*. No. 3. P. 40–47.
3. Hontaruk Y.V.(2020). Perspektyvy rozvytku vyrobnychoho potentsialu pidpryyemstv ahropromyslovoho sektoru na osnovi dosvidu «Vseukrayins'koho naukovo-navchal'noho konsortsiumu» [Prospects for the development of the production potential of enterprises in the agro-industrial sector based on the experience of the "All-Ukrainian Scientific and Educational Consortium"]. *Solloquium-journal*. No. 20. P. 16–24.
4. Rusnak, A. V., Karnaushenko, A. S. and Petrenko, V. S. (2018), "Legislative support of innovation activity in Ukraine: problems and ways to overcome them", *Efektivna ekonomika*, 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6574> (accessed 05 Feb 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2018.10.2
5. Borovik L.V., Tanklevska N.S. (2019). Vplyv investytsiyanoi polityky na formuvannya ekolohichnoho investytsiynoho potentsialu sil's'koho hospodarstva [The influence of investment policy on the formation of ecological investment potential of agriculture]. *Intelekt XXI - Intelligence XXI*. No. 3. P. 121–125.
6. Petina L.V.(2010). Derzhavne rehulyuvannya investytsiyanoi diyal'nosti ahraryoi sfery Khersons'koyi oblasti [State regulation of investment activity in the agrarian sphere of the Kherson region]. *Visnyk ahraryoi nauky Prychornomor'ya – Herald of Agrarian Science of the Black Sea Region*. No. 1(52). P. 209–214.
7. Petrenko V. S.; Karnaushenko A. S. (2017). Rozvytok spil'nykh ahrarykh pidpryyemstv Ukrayiny [Development of joint agrarian enterprises of Ukraine]. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Ekonomika – Odessa National University. Series: Economics*, 22, № 9. 42–46.